

אדרבה, הרי אם היו הענבים בשנים **ושלשה** ג-ב-¹ מקומות יש לפוסלו יותר משום דהוי **מנומר**, שהרי העלים ירוקים והענבים שחורים, ופסול משום שאינו הדר?!

אלא, אי אתמר — הכי אתמר:

שנינו במשנה: **או שהיו ענביו מרובין מעליו, פסול**. אמר רב חסדא: **דבר זה רבינו הגדול אמרו, והמקום יהיה בעזרו: לא שנו שהדס זה פסול, אלא כאשר היו ענביו שחורות** [שכן דרך ענבים אלו בתחילת גידולם הם ירוקים ולאחר מכן משחירים]. אבל אם היו **ענביו ירוקות, מיני דהדס הוא**, שהרי נראים הם כחלק מן ההדס ואינו מנומר, **וכשר**.

אמר רב פפא: ענבים אדומות — כשחורות דמיין, ופסול. דאמר רבי חנינא גבי דם נידה: **האי דם שחור — אדום הוא, אלא שלקה ונעשה שחור**,⁽⁷³⁾ ולכן הוא מחמשת הדמים הטמאים.

שנינו במשנתנו: אם היו ענביו מרובות מעליו פסול, **ואם מיעטן כשר**.

והוינן בה: **דמעטינהו אימת** [אימתי מדובר שמיעטן]?!

אילימא מקמיה דלאגדיה, פשיטא דכשר! שהרי אין כאן חסרון של "תעשה ולא מן העשוי", מאחר ונאגד בהכשר, ומשום דיחוי אין לפוסלו, שהרי בשעת הדיחוי טרם חל עליו שם הדס של מצוה. **אלא דמעטינהו לכתר דלאגדיה, הרי דהוי מעיקרא הוא, שכבר נקרא עליו שם הדס פסול בשעת**

"ולקחתם אגודת אזוב", מה להלן גבי מצות לקיחת אזוב של פסח מצרים היה צריך דוקא אגודה, אף כאן לענין לולב מצות הלקיחה היא דוקא באגודה.

ורבנן, שאמרו לולב אין צריך אגד, לית להו גזירה שווה זו של "לקיחה לקיחה".

מאן תנא להא, דתנו רבנן: לולב מצוה לאוגדו, ואם לא אגדו — כשר?

מני [איזהו התנא הסובר כן]?

אי רבי יהודה, כי לא אגדו אמאי כשר, הרי רבי יהודה סבר דלולב צריך אגד, ומשמע שהדבר מעכב בקיום המצוה, ואי רבנן, מאי "מצוה" קא עביד בזה שאגדו, הרי אין צורך באגידת הלולב לפי שיטתם?

מבאר הגמרא: **לעולם רבנן היא, ואף שמעיקר מצות נטילת לולב אין צריך לאוגדו, מכל מקום מצוה היא משום** [שמות טו ב]: **"זה אלי ואנוהו"**, דדרשינן: התנאה לפניו במצוות, ליטול לולב נאה, ציצית נאה, שופר נאה וכדומה.

שנינו במשנה: **או שהיו ענביו מרובין מעליו — פסול:**

אמר רב חסדא: דבר זה רבינו הגדול [כוונתו לרב שהיה מראשוני האמוראים] **אמרו, והמקום יהיה בעזרו: לא שנו דהדס זה פסול, אלא שהיו פירותיו במקום אחד** [ובלבד שיהיו מרובים מעליו]. אבל אם היו פזורים בשנים או שלשה מקומות — **כשר**.

אמר ליה רבא:

73. הקשו האחרונים: מדוע הוצרכו לטעם זה, הרי מה שהכשירו ענבים ירוקים הוא משום שהן

ומדייקת הגמרא: **הא אם עבר ולקטן ביום טוב מאי — כשר!** ואף שכבר נאגד קודם לכן, שהרי אסור לאוגדו ביום טוב. ויש לדון, **דאשחור** [שהשחירו הענבים] **אימת?** [שהרי ענבים ירוקים אינם פוסלים].

אילימא איירי דאשחור מאתמול [קודם יום טוב], **דהוי מעיקרא הוא**, שהרי כשנכנס יום טוב והגיע זמן המצוה, לא היה ראוי למצותו, ואם כן **תפשוט מינה** לכל הפחות לגבי **דהוי מעיקרא**, **דלא הוי דחוי!**

ואלא לאו איירי דאשחור ביום טוב עצמו, הרי **נראה ונדחה הוא**, שכבר היה ההדס ראוי למצוה בכניסת יום טוב, ורק לאחר מכן, ביום טוב, נדחה. ואם כן, **שמעת מינה** דאפילו אם **נראה ונדחה** [כלומר, אפילו היה ראוי למצוה בתחילת זמן חיובו, ולאחר מכן נדחה], **חוזר ונראה!**

דוחה הגמרא: **לא, לעולם איירי דאשחור מעיקרא** [קודם יום טוב], ואכן לגבי **דהוי מעיקרא דלא הוי דחוי**, **תפשוט מינה. אבל** לגבי דבר **שנראה ונדחה** שיהיה **חוזר ונראה**, **לא תפשוט מכאן**, כיון שלא דיברה המשנה במקרה כזה, ויותר יש להכשיר דבר הדחוי

אגידתו, ומזה שאפילו הכי הכשירו התנא, **תפשוט מינה** לכל הפחות לענין דחוי **מעיקרא**, כלומר, שלא היה ראוי למצוה מעולם, **דלא הוי דחוי!** (74)

אבל אם היה ראוי למצוה בתחילת החג ולאחר מכן נדחה, אין להוכיח מכאן שאין נדחה על ידי כך לעולם, היות ודחוי מעיקרא עדיף מדבר שהיה ראוי ונדחה, דבדחוי מעיקרא אינו נחשב כדחוי כלל, שהרי הוא כקרבן שהוקדש עתה. אבל כאשר נראה כבר למצוה ונדחה ממנה, אפשר שנדחה על ידי כך לעולם.

דוחה הגמרא: **לעולם דמעטינהו בתר דאגריה, וקסבר, אגד הזמנה בעלמא הוא, והזמנה בעלמא לאו כלום הוא.** ולפיכך, אין אגידתו של הלולב נחשבת קריאת שם, שיהיה חל עליו שם לולב של מצוה שנדחה ממצותו, ולכן אינו נחשב אפילו כדחוי מעיקרו עד שיקדש עליו היום ויהא עדיין בפסולו, דכיון שבא זמן המצוה והוא אינו ראוי למצוה, נחשב הוא כדחוי. אבל קודם זמן זה אינו דחוי.

שנינו במשנתנו: **ואין ממעטיין** [את ענבי ההדס] **ביום טוב:**

74. האחרונים מקשים: היאך הוכיחה מכאן הגמרא שאין דחוי אצל מצוות, שמא איירי שמיעטין בליל יום טוב שעדיין לא הגיע זמן המצוה ועל כן לא חשיב דחוי, וכמו שאם ימעטין קודם יום טוב לא הוי דחוי?!

והוכיחו מכאן כדברי רב פפא במסכת חגיגה ט ב, ש"לילה לא הוי מחוסר זמן", כלומר, אם נתחייב להביא קרבן ביום מסויים זמן מצוותו הוא כבר בלילה שלפניו, אלא שאינו יכול

בגוון ההדס ונראים חלק ממנו, נמצא שאם היו בכל צבע אחר שאינו כגוון ההדס — פסול, ואם כן מדוע הוצרכו לומר ששחור אדום הוא אלא שלקה?!

ובכפות תמרים תירין, שהוקשה לגמרא מדוע הוצרך רב לפסול בענבים שחורים הרי קודם שמשחירים אדומים הן וכבר אז נפסל, ולפיכך פירשו דהיינו הך, שאף שחור ממין האדום הוא.

מעיקרו מדבר שנראה ונדחה, כמבואר לעיל. (75)

תנו רבנן: אין ממעטין את הענבים ביום טוב.

משום רבי אליעזר ברבי שמעון אמרו: ממעטין אותם ביום טוב.

ומקשה הגמרא: היאך התיר רבי אליעזר ברבי שמעון למעט אותם ביום טוב, והרי כיון שמכשירם בכך למצוה הא [הרי] קא מתקן מנא [כלי] ביום טוב?! (76)

אמר רב אשי: מה שהתיר רבי אליעזר למעט ביום טוב, הוא דוקא כגון שלקטן [את הענבים] לצורך אכילה, ולא נתכוון להדיא לתקנו למצותו.

ורבי אליעזר ברבי שמעון סבר לה כאבהו [רבי שמעון], דאמר: דבר שאין מתכוין מותר. ולפיכך כיון שלא נתכוון לתקן הכלי, אלא לאכילה מותר לעשות זאת ביום טוב, אף שעל ידי כך ממילא יתוקן ההדס ויוכשר למצוה.

מקשה הגמרא: והא אביי ורבא דאמרי תרוייהו: אף על גב דסבר רבי שמעון דבר

שאינ מתכוון מותר, מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות. כלומר, האומר אחתוך ראש בהמה זו בשבת ואיני רוצה שתמות, כיון שאי אפשר שלא תמות, הרי הוא חייב כאילו המיתה במתכוון. וכמו כן כאן, אף שחפץ ללוקטם לצורך אכילה, כיון שבהכרח יתקן בזה את ההדס ויכשירו למצוה, הרי זה כאילו תיקנו בכוונה תחילה.

ומה שאמר רבי שמעון דבר שאין מתכוון מותר, הוא כאשר אפשר שיעשה הדבר בלא האיסור, וכגון, הגורר מיטה וספסל על הקרקע בשבת, שמותר לו לגוררם על אף שיתכן ויעשה חריץ בקרקעו, ובלבד שלא יתכוון לעשות חריץ. כי אף על גב שיתכן ויעשה על ידי כך חריץ בקרקע, כיון שאינו מתכוון לכך, ואפשר שלא יעשה חריץ מחמת גרירת הספסל, אף שלבסוף נעשה חריץ אין בכך כלום. אבל כאשר ברור הדבר שעל ידי מעשהו יעבור באחת מן המלאכות האסורות בשבת, מודה רבי שמעון שאסור.

ואם כן כאן שבודאי יתקן את ההדס על ידי לקיטת הענבים אף רבי שמעון מודה שאסור!?

מתרצת הגמרא: הכא במאי עסקינן, דאית ליה הושענא אחריתי, ואינו צריך בדוקא

— פסול, דמאחר שהיה ראוי ונדחה שוב אינו חוזר ונראה. אבל הרי"ף והרמב"ם לא חילקו בזה, ומשמע שהתירו אפילו השחירו ביום טוב. וראה כסף משנה ובילקוט מפרשים.

76. נחלקו הראשונים, האם תיקון ההדס נחשב כתיקון כלי מדאורייתא או רק מדרבנן, וראה ילקוט מפרשים.

לקיימו עד למחר לפי שאין מקריבין קרבנות בלילה, וכמו כן כאן זמן מצוות לולב בלילה אלא שחייב נטילתם ביום.

75. ועל פי זה כתב בעל המאור, שאם עבר וליקט את ענבי ההדס ביום טוב — אזי אם השחירו קודם יום טוב הרי הוא כשר, לפי שדחוי מעיקרא הוא. אבל אם השחירו ביום טוב

היאך מועיל לכורכו בלבד, הרי **אגד מעלייתא בעי**, שהרי לשיטת רבי יהודה לולב שאינו אגוד פסול למצוה כמבואר לעיל?!

מתרצת הגמרא: **האי תנא דהכא סבר לה בנותיה** דרבי יהודה **בחדא מילתא**, דסבר שקשר עניבה אסור בשבת, **ופלוג עליה בחדא מילתא**, והיינו דסבירא ליה — לולב אין צריך אגד.

ומכל מקום מבואר, שלאגד הלולב לא די בכריכה גרידא, אלא צריך לעשות לו קשר גמור, שיקשור את שני ראשי החוט יחד. ואף שאין הלכה כרבי יהודה שאגד הלולב מעכב, מכל מקום מודים חכמים שיש לאוגדו למצוה מן המובחר משום "זה אלי ואנוהו", ומן הסתם כוונתם להצריך אותו האגד שהצריך רבי יהודה.⁽⁷⁸⁾

מתניתין:

ערבה גזולה פסולה⁽⁷⁹⁾ מדין "לכם" כשאר מינים. וכן ערבה יבשה — פסולה. [ובטעם

להדס זה לצורך קיום המצוה, ולכן אין זה נחשב כמתקן כלי.⁽⁷⁷⁾

תנו רבנן: הותר אגדו של לולב ביום טוב [שאסור לשוב ולאוגדו בקשר גמור, על ידי שיקשור שני קצות האגד יחד, דעשיית קשר של קיימא אחת ממלאכות שבת היא, וזהו קשר של קיימא שהרי אין בדעתו להתירו לעולם], **אוגדו בכריכה בעלמא**, שכורך האגד סביבו ותוחב את קצהו בתוך הכרך, כפי שאוגדין **אגודה של ירק**.

ומקשה הגמרא: **ואמאי דחקת לפרש** שאוגדו בכריכה בעלמא, **ליעניביה מיעניב** [כלומר, שיקשרנו בקשר עניבה שמותר לעשותו ביום טוב], שבאופן זה עדיף טפי, שהרי הוא כקשר ממש ולא ככריכה בעלמא?!

מתרצת הגמרא: **הא מני רבי יהודה היא, דאמר** [שבת קיג א]: קשר של עניבה — קשירה מעלייתא היא ואסור לעשותה ביום טוב.

מקשה הגמרא: **אי סוגיתנו רבי יהודה היא,**

הגיבורים, והראב"ד בהשגותיו לבעל המאור לעיל פרק קמא ד"ה אמר רב גידל.

79. רש"י פירש: ערבה גזולה פסולה — ללולב. וכתב הכפות תמרים, שכוונת דברי רש"י לומר, שרק למצות לולב נאמר דין לכם למעט את הגזול. אבל לגבי מצות ערבה של מקדש שהיו זוקפים אותן בצידי המזבח לא נאמר דין "לכם", וגם גזולה כשרה. וכמו כן באותן הערבות שנהוג לחובטן בהושענא רבה, לא נאמר דין "לכם" ואפילו היו גזולים יצא. [ומה שאין לחוש בזה לדין מצוה הבאה

77. וביתר ביאור כתב הרמב"ן [שבת קיא א]: שאין מיעוט ענבי ההדס תיקון אלא למי שרוצה לצאת בו ידי חובתו. אבל אם היה צריך להדס זה לצורך תשמיש אחר אין זה תיקון מה שמכשירו למצוה, לפי שאין ההדס עומד ומיוחד לצורך מצות לולב, אלא להריח בו וכדומה. כלומר, כיון שעיקר תשמיש ההדס הוא להריח בו ולא לצאת בו מצות לולב הכשרתו למצוה אינה מהווה תיקון בעצם, אלא שאם נוטלו לצורך קיום המצוה נעשה הדבר כתיקון לגביו. וראה עוד בילקוט מפרשים.

78. רש"י. וכן היא דעת הריא"ז בשלטי

הדבר ראה לעיל כט ב.].

גמרא:

ערבה של אשורה, וערבה של עיר הנדחת, פסולה. כיון שעומדת היא לשריפה וכתותי מכתת שיעוריה, כמבואר לעיל לא ב.

נקטם ראשה של ערבה או שנפרצו עליה⁽⁸⁰⁾ — פסולה.⁽⁸¹⁾

וכן הצפצפה שהיא ממין הערבה אלא שעלה שלה עגול — פסולה, כדילפינן בגמרא מקראי.

אבל ערבה כמושה, שלא נתיבשה לגמרי ועדיין יש בה לחלוחית, ושנשרו מקצת עליה, וכן ערבה של בעל, כלומר, שגדלה בשדה ולא על גדות הנחל, בשרה.⁽⁸²⁾

תנו רבנן: כתיב [ויקרא כג מ]: "ולקחתם לכם וכו' ערבי נחל" — ומשמע, שעיקר מצות לולב היא בערבות הגדילין על הנחל. אלא שאין צריך ליטול דוקא מאלו הגדות על גדות הנחל, ודי בכך שיהיו מהמין שדרכו להמצא על גדות הנחלים, כדילפינן להלן.⁽⁸³⁾

דבר אחר [באופן אחר ניתן לדרוש את הפסוק]: "ערבי נחל" — שיהיה עלה שלה משיוך כנחל, והיינו שלא יהיה עגול, ובא למעט מין הצפצפה שעלה שלה עגול.

תניא אידך: "ערבי נחל", אין לי אלא ערבי נחל, של שדה הבעל ושל הרים [הגדלה בראש ההר] מניין שהיא כשרה [כאשר היא מאותו המין הגדל על גדות הנחל]? תלמוד

פרקין] כתב, שכשנשרו רוב העלים "אין שמו עליו", ולדבריו ערבה זו פסולה כל שבעה.

81. ולענין הלכה, נחלקו הראשונים האם ערבה קטומה כשרה או פסולה, וראה בילקוט מפרשים.

82. ומה שחילק התנא את דיני ארבעת המינים לכמה משניות ולא שנאם יחד, הוא משום שיש בכל אחד מהם הלכות שאינן שייכות באחרות, ד"ציני הר הברזל" שייך רק בלולב, "ענביו מרובות מעליו" שייך רק בהדס, פסול "צפצפה" שייך רק בערבה, וערלה ותרומה רק באתרוג. רש"י.

83. אמנם ברש"י משמע, כי לכתחילה לכולי עלמא יש ליטול ערבה הגדילה על הנחל, אלא שיעויין בכפות תמרים שכתב שדברי רש"י אלו

בעבירה, הוא משום שאין דרך להקפיד עליהן, שאינן שוות אלא דמים מועטים].

80. וכתב הרא"ש: נפרצו עליה של ערבה או של הדס, פירושו לכולי עלמא שנתלשו במקום חיבורם, שאף לשיטת ר"י שפירש גבי לולב שנחלק כל עלה ועלה לאורכו עד שנעשו כחופיא, זה אינו שייך אלא בלולב שעליו ארוכים ולא בהדס וערבה. [אבל לשיטת רש"י גם בלולב נפרצו פירושו שנתלשו, ומה שנקט התנא בהמשך דבריו לשון "נשרו מקצת עליה" דמשמע שנפרצו ונשרו לאו היינו הך הוא, אין כוונתו אלא לחלק בין מיעוט לרוב, שכשנשרו מקצתם נקט "נשרו", וברובם "נפרצו"].

וטעם פסול זה הוא משום "הדר", ועל כן לדעת הסוברים שפסול הדר נוהג רק ביום הראשון של חג, הרי היא כשרה בשאר ימים אף שנשרו רוב העלים. אבל הריטב"א [בריש

לומר: **ערבי נחל, מבל מקום**. כלומר, מזה שנקטה תורה "ערבי" לשון רבים, משמע לרבות ערבי בעל והרים.

א-ת2 **אבא שאול אומר:** מה שאמר הכתוב "ערבי נחל" בלשון רבים, לא לרבות ערבי בעל והרים בא, אלא לומר לך: **שתים איכא, כלומר, שתי מצוות יש בערבה, אחת למצות לולב, ואחת למקדש**, שצויה הכתוב להקיף את המזבח בערבות [כמבואר להלן דף מה א].⁽⁸⁴⁾

מקשה הגמרא: **ורבנן דדרשי "ערבי" לרבות של בעל ושל הרים, האי דבעינן ערבה למקדש מנא להו?**

מתרצת הגמרא: **הלכתא גמירי להו**. [כלומר, הלכה למשה מסיני היא].

דאמר רבי אפי אמר רבי יוחנן: דין "עשר נטיעות", דהיינו, עשר נטיעות המפוזרות בשווה בתוך בית סאה שהוא חמישים אמה על חמישים אמה, שהמרחק בין נטיעה לנטיעה שווה בכולן, מותר לחרוש אותו בית סאה בערב שביעית עד ראש השנה.

ואף שמצוה מן התורה להוסיף בערב שביעית מחול על הקודש, וכמו שלמדו חכמים מן הפסוק "בחריש ובקציר תשבות", שמדובר בחריש של ערב שביעית הנכנס

לשביעית, שאסור לחרושו שלוש יום קודם השביעית, מכל מקום בנטיעות שאם לא יחרוש תחתיהם יבשו ויפסדו, נאמר למשה מסיני שמותר לחרוש תחתיהן עד ראש השנה.

ואם היו עשר נטיעות המפוזרות בשווה בכל הבית סאה, נאמר למשה מסיני שמותר לחרוש כל הבית סאה בשבילן, ולא רק תחתיהן, הואיל ויונקות מכל הבית סאה. אבל אם לא היו עשר אלא פחות, או שאינן מפוזרות בכל הבית סאה, חורש תחת כל אחת ואחת מהן כשיעור יניקתה לפי חשבון עשר לבית סאה. [זהו דין עשר נטיעות שנאמר למשה מסיני].

וכן דין הקפת המזבח בערבה, ודין ניסוך המים במקדש בחג הסוכות [המבואר להלן מח א], הלכות אלו כולן הלכה למשה מסיני.

תנו רבנן: ערבי נחל, הגדילות על הנחל, פרט לצפצפה הגדילה בין ההרים.

אמר רבי זירא: מאי קראח? כלומר, מנין למדת שצפצפה גרועה היא מן הערבה, שכה פשוט לך לדרוש את הפסוק למיעוטי ולא לריבויי, שהרי יכול אתה לדרוש "ערבי נחל" לשון רבים לרבות צפצפה, שאף היא כשרה למצות ערבה?⁽⁸⁵⁾

עיון היאך פירש כאן שיש מצות ערבה במקדש בהקפת המזבח?!

וכתב הכפות תמרים, שאין כוונת רש"י כאן להקפת המזבח על ידי הכהנים, אלא למה שהיו זוקפין מורביות של ערבה בצדי המזבח.

85. כן פירש רש"י, לפי שהוקשה לו: מהי קושית הגמרא מאי קרא, הרי צפצפה נתמעטה

הן לישנא קמא בגמרא. אבל למסקנת הגמרא שערבי נחל לאו דוקא, ואינו בא אלא ללמד על סימני הערבה, אפילו לכתחילה אין צריך להקפיד ליטול מערבות הגדילות על הנחל.

84. להלן מג ב נחלקו אמוראי, האם הקפת המזבח היא בערבה או בלולב, והר"ן שם כתב בשם רש"י שההקפה היא בלולב, ואם כן צריך